

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين بارئ الخلائق اجمعين، ثم الصلاة والسلام على سيدنا و نبينا ابي القاسم المصطفى محمد و
على آله الطاهرين، لاسيما بقيه الله في الارضين ارواحنا فداه

[فقه معاصر / «بیمه» / جلسه ۲۴ (۷/۳/۱۴۰۳) استاد حسین بنیادی]

عنوان بحث: بیمه – شبهه ربا در برخی انواع بیمه

موضوع بحث امروز: مسأله نهم – تعهد شرکت‌های بیمه در پرداخت اضافه بر مبلغ تأمین

مقدمه: یکی از موارد مورد نزاع و بحث در قراردادهای بیمه، موضوع «شبهه ربا» است که در برخی از انواع بیمه این شبهه بیشتر به اذهان خطور می‌کند؛ امام خمینی در مسأله نهم بیمه، دفع اشکال شبهه ربا در یکی از موارد بیمه یعنی «بیمه عمر» را طرح و بیان می‌کنند و به این شبهه پاسخ می‌دهند، اما آیا جواب ایشان دفع و قلع شبهه می‌کند یا نه، مورد بحث امروز است.

«مسأله ۹ – لو التزم المؤمن بدفع إضافة على مبلغ التأمين فالظاهر أنه لا بأس به، كمن أمن على حياته عند شركة التأمين لمدة معلومة على مبلغ معلوم واستوفت الشركة أقساطا شهرية مقدرة في قبال التأمين وتلزم الشركة بدفع مبلغ إضافة على مبلغ التأمين ترغيبا لأهل التأمين، فإن تلك الزيادة ليست من الربا القرضي، لعدم كون أداء الأقساط قرضا، بل التأمين معاملة مستقلة اشترط في ضمنها ذلك، والشرط سائغ نافذ لازم العمل»

مسأله نهم – اگر بیمه کننده به پرداخت اضافه ای بر مبلغ بیمه ملتزم شود، ظاهر آن است که اشکالی ندارد، مانند کسی که حیاتش را نزد شرکت بیمه، برای مدت معلومی بر مبلغ معلومی، بیمه نماید و این شرکت قسط‌های ماهانه مقدّر را در مقابل بیمه استیفا نماید و شرکت به پرداخت مبلغی - اضافه بر مبلغ بیمه - جهت ترغیب بیمه شدگان، ملتزم شود. بنا براین، این زیاده، از ربای قرضی نیست؛ برای آن که پرداخت قسط‌ها، از جهت قرض

نیست، بلکه بیمه، معامله مستقلی است که در ضمن آن، این شرط شده است و این شرط جایز و نافذ است که عمل به آن لازم می باشد.

توضیح مسأله نهم (التأمين على الحياة مع شرط الزيادة على المؤمن)

«المسألة التاسعة: لو التزم المؤمن بدفع إضافة على مبلغ التأمين» یعنی شرکت بیمه علاوه بر تعهدی که داشته، یک چیزی را اضافه بدهد، که این پرداخت اضافه بدون جهت نیست، قهراً به عنوان ترغیب مستأمنین است. «فالظاهر إنه لا بأس به، كمن أمن على حياته عند شركة التأمين لمدة معلومة على مبلغ معلوم واستوفت الشركة أقساطاً شهرية مقدرة في قبال التأمين و تلتزم الشركة بدفع مبلغ إضافة على مبلغ التأمين» علاوه بر اینکه بیمه گر در زمان پیری بیمه گزار، پول درمان او را می دهد، یا اگر فوت نمود، خانواده اش را اداره می کند، یک چیزی هم اضافه می دهد. «ترغيباً لأهل التأمين» تا بدین وسیله افراد بیمه گزار را ترغیب و تشویق کرده باشد. «فإن تلك الزيادة ليست من الربا القرضي، لعدم كون أداء الأقساط قرضاً» اقساط به عنوان قرض به بیمه گر داده نشده، بلکه در مقابل پذیرش مسئولیت پرداخت می شود. «بل التأمين معاملة مستقلة اشترط في ضمنها ذلك» یعنی اینکه یک چیزی اضافه به عنوان تشویق بدهد. «و الشرط سائغ نافذ لازم العمل»

ما نظیر این اشکال را قبلاً خواندیم، منتها نه در تشویق، ترغیب و اغراض مشروع دیگر؛ بلکه گفتیم پولی را که بیمه گزار می دهد، گاهی بیشتر از مبلغی است که اداره ی تامین می دهد، گاهی اداره تامین بیشتر می دهد و گاهی مساوی است، حضرت امام، ره مشکل را در تشویق و ترغیب پیاده کرده اند، و حال آنکه مشکل تنها در تشویق نیست.

اشکال اهل تسنن در پرداخت اضافه از سوی بیمه گر

فقهای اهل سنت گفته اند که این از قبیل ربای قرضی است، پول این طرف کمتر است، پول آن طرف بیشتر. خصوصاً اگر - مثلاً - کشتی بیمه گزار غرق بشود یا خانه اش دچار حریق بشود، باید بیمه گر صد میلیون بپردازد در حالی که بیش از دو میلیون نگرفته است، حضرت امام علاوه بر آن، تشویق و ترغیب را هم مطرح کرده، ولی ترغیبی و تشویقی، مؤثر در حقیقت ربا نیست، حتی اگر تشویقی هم نباشد، باز هم شبهه ی ربا هست.

جواب، جوابش همان است که دادیم و گفتیم پولی را که اداره‌ی بیمه می‌گیرد، وام نیست، بلکه تملک می‌کند در مقابل اقساط، و الا در شبهه‌ی ربا لازم نیست که آن مبلغ اضافه‌ی ترغیبی را ضمیمه کنیم، حتی منهای تشویق و ترغیب، شبهه‌ی ربا هست، البته با تشویقی آکد می‌شود.

حضرت امام، ره می‌فرمایند: این از قبیل ربای قرضی نیست، یعنی حرف کسانی که آن را از قبیل ربای قرضی می‌دانند، صحیح نیست، چون آنچه را که بیمه‌گزار به بیمه‌گر می‌دهد به عنوان قرض نمی‌دهد، بلکه به عنوان پذیرش مسئولیت او می‌دهد، یعنی از آنجا که بیمه‌گر مسئولیت را پذیرفته، بیمه‌گزار نیز در مقابل پذیرش مسئولیت او، ماهیانه مبلغی را می‌دهد. ولذا اگر خطری هم متوجه او (بیمه‌گزار) نشود، این مال برای بیمه‌گر حلال است.

به بیان دیگر نه بیمه‌گزار مبلغی را که ماهیانه به اداره‌ی بیمه می‌پردازد به عنوان قرض می‌دهد، و نه بیمه‌گر این مبلغ اضافه را به عنوان پرداخت قرض می‌دهد، بلکه بیمه‌گزار در مقابل پذیرش مسئولیت از سوی بیمه‌گر، مبلغی را ماهیانه به او می‌دهد، خواه او چیزی را به عنوان ترغیب به بیمه‌گزار بدهد یا ندهد، خواه خطری متوجه بیمه‌گزار بشود یا نشود. در صورت متوجه شدن خطر، باز آن وجهی که بیمه‌گر به عنوان جبران خسارت به بیمه‌گزار می‌دهد، کمتر از وجهی باشد که بیمه‌گزار ماهیانه پرداخت نموده یا بیشتر باشد یا مساوی، پرداخت طرفین به عنوان وام و قرض نیست، تا اینکه بیمه‌گزار داین محسوب بشود و بیمه‌گر مدیون، تا بگویید باید تعادل محفوظ باشد. چه بسا این تعادل به وسیله‌ی اضافه‌ی ترغیبی بهم بخورد. بلکه بیمه‌گزار آن را در مقابل پذیرش مسئولیت از ناحیه‌ی بیمه‌گر می‌پردازد.

تقریر مساله با رویکرد دفع شبهه

به نظر می‌رسد امام خمینی، ره در این مساله در صدد دفع شبهه‌ای باشند که برخی در موضوع بیمه بویژه بیمه عمر مطرح نموده‌اند و آن شبهه ربا می‌باشد. بیان شبهه این است که:

بعضی از موارد بیمه مستلزم ربا می‌باشد، مثلاً در مواردی که شرکت بیمه ملتزم می‌شود مبلغ بیشتری از آنچه که مستأمن طبق قرارداد پرداخت کرده، به او بپردازد، و این التزام به هر غرضی که انجام شود، به منزله شرط

زیاده در قرض است که مصداق ربای حرام است، و حقیقت قرض تملیک است به همراه بازگرداندن اصل قرض بدون شرط اضافه، آنوقت گفته‌اند که در این نوع از تأمین که بیمه‌گر مبلغ مازادی را - بیشتر از تعهدی که بیمه‌گر داشته - منطبق با قرض به شرط اضافه می‌باشد که حرام است و به عبارت دیگر گفته‌اند: ربای قرضی که عذاب شدیدی بر آن وارد شده، آن است که مالی را قرض دهد، به شرط اینکه قرض گیرنده، بیشتر از آن مال را برگرداند و تفاوتی نمی‌کند که این شرط به طور صریح گفته شود، یا طبق توافق قبلی باشد؛ به گونه‌ای که قرض بر اساس آن شرط واقع شود، بهر هم گفته‌اند:

«وهی بعینها تنطبق علی هذا النوع من التأمین علی الحیاة» أما كونه قرضاً؛ فلأن ما يدفعه المستأمن إلى المؤمن، إنما يملكه له بشرط ضمان المؤمن دفع ذاك المبلغ إليه بعد مدة التأمین، وهذا عين القرض الذي هو التمليك مع الضمان. وأما لزوم الربا والزيادة؛ فلأنه اشترط ضمن العقد أن يدفع المؤمن إلى المستأمن مبلغاً زائداً على ما دفعه إليه»

جواب از شبهه در بیان امام خمینی، ره

ایشان می‌فرمایند: این زیاده، از قبیل ربای قرضی نیست؛ برای آن که پرداخت قسطها، از جهت قرض نیست، بلکه بیمه، معامله مستقلی است که در ضمن آن، این شرط شده است و این شرط جایز و نافذ است که عمل به آن لازم می‌باشد.

[والجواب عن هذه الشبهة: أنها إنما ترد على المعاملة التأمينية المذكورة لو قلنا: بأن مآلها إلى أن أداء الأقساط من جانب المستأمن، يكون في الحقيقة قرضاً للمؤمن، فحينئذ يلزم الربا، ولكن قد تقدم مراراً أن العقد التأميني بشكله الرائج، عقد مستقل خارج من العناوين المعاملية المعهودة الحقيقة في عصر التشريع، فهو عقد مستقل التزم فيه المستأمن بأن يدفع مبلغاً معيناً تدرجاً على سبيل الأقساط إلى شركة التأمين، وبإزائها تتعهد له الشركة بدفع مبلغ التأمين في وقته. و بملاحظة هذه النكتة يظهر: أن حقيقة التأمين، مباينة لحقيقة القرض، وإذا لم يكن قرضاً بل كان معاملة مستقلة، يصبح اشتراط دفع الشركة مبلغاً زائداً على مبلغ التأمين، شرطاً جائزاً لازم الوفاء؛ قضاءً لوجوب الوفاء المدلول عليه بقول الله سبحانه: «يا أيها الذين آمنوا أوفوا بالعقود» ولعموم قوله صلى الله عليه و آله و سلم: «المؤمنون عند شروطهم»]

نظر برخی اساتید در عدم دفع شبهه به بیان مذکور در کلام حضرت امام، ره

به نظر می‌رسد با این بیان - که بیمه عقد مستقل و مستحدثی است و ماهیت و خصوصیات خودش را دارد، شبهه ربا در مساله مرتفع نمی‌شود، بیان ذلک: ابتدا باید مشخص شود این زیاده‌ای که به جهت ترغیب به مستأمن پرداخت می‌شود - هر چند در متن قرارداد یا عقد بیمه به عنوان شرط آمده باشد - چه عنوانی دارد، آیا عوض آن مبلغی است که مستأمن طی مدتی پرداخت کرده است یا اینکه این پرداخت اضافه، داعی و انگیزه برای مستأمن است که در مدت پرداخت اقساط بیمه، این مبالغ را به تملیک شرکت بیمه در آورد به ازای اینکه شرکت بیمه بعد از مدت معین شده، مبلغی اضافه‌تر پرداخت کند ولو به صورت ترغیبی و تشویقی. پس این دو باید از هم تفکیک شوند؛

صورت اول: اگر به صورت اول باشد که این زیاده صرفاً جهت ترغیبی دارد و عوض آنچه که مستأمن پرداخت کرده است، به حسب ظاهر مشکلی ندارد، چون در ارتکاز عقلاً مشوق‌های ترغیبی، امری معمول و مقبول است و فقط جهت تشویقی و ترغیبی دارد و با آنچه که مرحوم امام بیان کردند که بیمه، عقد مستقل است و شرائط و خصوصیات آن تا جائیکه مخالف شرع نباشد، بدان عمل می‌شود.

صورت دوم: اما اگر پرداخت زیاده از قبیل صورت دوم باشد، یقیناً از قبیل قرض ربوی می‌شود، چون مستأمن این مبالغ را به تملیک شرکت بیمه در آورد به ازای اینکه شرکت بیمه بعد از مدت معین شده، بر اساس شرطی که کرده، مبلغی اضافه‌تر پرداخت کند. «فلاشترط المستأمن علی شركة التأمین أن تدفع إليه مبلغاً زائداً علی ذلک المبلغ»

نتیجه این نظر این است که با توجه به این دو صورت، آنچه که مشاهده می‌شود و در عمل در شرکت‌های بیمه اتفاق می‌افتد، صورت دوم است که مستأمن با شرط پرداخت زیاده در زمان معین، مبالغ و اقساط بیمه را پرداخت می‌کند و شبهه ربا مسلماً وجود دارد

والحق: أن تعیین حقیقة المعاملة التأمينية الراجعة فی نوع التأمین علی الحیاء والحکم البتی بأنها من السنخ الأول حتی تكون معاملة مستقلة، مشکل جداً.

اشکال به این نظر و بیان نظر مختار

بیان حق این است که کلام مرحوم امام، تمام است، چون طرفین در بیمه (مومّن و مستأمن) مبلغی را به عنوان قرض پرداخت نمی‌کند تا گفته شود بواسطه شرط اضافه از قبیل ربای قرضی است و شبهه ربا بوجود می‌آید؛ پس کسانی که این شبهه ربا را مسلّم گرفته‌اند به توهم اینکه در اینجا قرض است و شرط اضافه موجب ربا می‌شود. در حالی که این توهم با همان نکته اصلی که در بیان امام خمینی قدس سره الشریف آمد یعنی بیمه عقد مستقل و موضوع قرض از اساس در میان نیست، دفع می‌شود، بنابراین اطلاقات و عمومات وفای به عقد و شرط شامل بیمه به شرط اضافه می‌شود. والله العالم

و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين